

102/1

KISWAHILI

INSHA

Nov. 2023 — Muda: Saa 1 $\frac{3}{4}$

Karatasi ya 1

Serial No.

17619237

Jina: Nambari ya Mtahiniwa:

Sahihi ya mtahiniwa: Tarehe:

Maagizo

- (a) Andika jina lako na nambari yako ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- (b) Tia sahihi yako kisha uandike tarehe ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- (c) Andika insha **mbili**. Insha ya kwanza ni ya **lazima**.
- (d) Kisha chagua insha nyingine m^oja kati ya hizo tatu zilizobakia.
- (e) Kila insha isipungue maneno **400**.
- (f) Kila insha ina alama 20.
- (g) Kila insha **lazima** iandikwe kwa lugha ya Kiswahili.
- (h) Insha zote **sharti** ziandikwe katika nafasi ulizoachiwa katika kijitabu hiki cha maswali.
- (i) **Karatasi hii ina kurasa 12 zilizopigwa chapa.**
- (j) **Watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.**

Kwa Matumizi ya Mtahini Pekee

Swali	Upeo	Alama
1	20	
	20	
Jumla	40	

1. Lazima

Wewe ni mtaalamu wa masuala ya kiuchumi katika Kaunti ndogo ya Inuka. Umegundua kuwa vijana wengi wanalamika kuhusu uhaba wa nafasi za kazi. Andika barua kwa mhariri wa Gazeti la Mvule ukipendekeza njia mwafaka ambazo vijana wanaweza kutumia kujiimarisha kiuchumi.

- 2.** Umetambua kwamba baadhi ya wanafunzi shulenii mwenu wanapuza maadili yanayofaa kuzingatiwa wakati wa kula. Andika insha kuwaelimisha kuhusu maadili wanayopaswa kuzingatia wanapokula.

- 3.** Tunga kisa kitakachodhahirisha maana ya methali ifuatayo:

Kidole kimoja hakivunji chawa.

- 4.** Tunga kisa kitakachomalizika kwa maneno yafuatayo:

... kila ninapokumbuka kisa hicho, ninapata matumaini kwamba maisha yangu yanaweza kubadilika.

THE KENYA NATIONAL EXAMINATIONS COUNCIL
Kenya Certificate of Secondary Education

102/2

**KISWAHILI
LUGHA**

Nov. 2023 – Muda: Saa 2½

Karatasi ya 2

Serial No.
16699231

Jina: **Nambari ya Mtahiniwa:**

Sahihi ya mtahiniwa: **Tarehe:**

Maagizo

- (a) Andika jina lako na nambari yako ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- (b) Tia sahihi yako kisha uandike tarehe ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- (c) Jibu maswali **yote**.
- (d) Majibu yote yaandikwe katika nafasi ulizoachiwa katika kijitabu hiki cha maswali.
- (e) Majibu yote **lazima** yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili.
- (f) Usitoe ukurasa wowote kutoka kwenye kijitabu hiki.
- (g) **Karatasi hii ina kurasa 12 zilizopigwa chapa.**
- (h) **Watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.**

Kwa Matumizi ya Mtahini Pekee

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
Jumla	80	

1. UFAHAMU

(Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Timo alitunukiwa zawadi ya simu na kaka yake baada ya kuhitimu kidato cha nne. Hii ni zawadi ambayo hakuitarajia, japo alitamani kuwa na simu yake kwa miaka mingi. Alifurahi ghaya. Hata hivyo, kaka yake alimshauri kuhusu namna ya kutumia simu ya mkononi kwa uangalifu. Mbali na hayo, alimtahadharisha kuhusu madhara ya kuitumia kiholela.

“Sasa nina ulimwengu mzima mkononi mwangu. Nitafaidi mengi kutokana na kifaa hiki.” Timo alijiambia kimoyomoyo. Mwanzoni, Timo alizingatia ushauri aliopewa na kaka yake huku akitekeleza majukumu yake ipasavyo. Alifurahia kutumia simu yake kwa kupiga picha, kutuma na kupokea ujumbe, kusikiliza muziki, kuangaza chumba chake usiku, na kuwasiliana na marafiki. Kadri mawasiliano na marafiki wake yalivyoimarika, ndivyo alivyozinduliwa kuhusu matumizi zaidi ya simu. Hatimaye aliambua kuwa simu yake ilikuwa na *Facebook, Twitter, WhatsApp, Instagram* na *Tiktok*.

Timo alianza kuzuzuliwa na mitandao hiyo mipyä ya kijamii. Simu yake haikubanduka mikononi mwake. Hakutofautisha tena kati ya mchana na usiku. Hata muda wa kula na kuoga alikosa. Simu ilimgeuza jongoo akawa haoni mbele wala nyuma. Uraibu huu wa simu ya mkononi uliwaitia wengi **simanzi**. Walioshangazwa zaidi ni wazazi wake na kaka yake aliyemnunulia simu hiyo Walimrai aiache tabia hiyo hasi. Rai zao ziliangukia sikio la kufa lisilosikia dawa.

“Mwanangu, kila nikukanya kuhusu simu yako ya mkononi, unanipuza na kununa. Simu imekuteka **nyara**. Huna muda wa kufanya shughuli zako wala wa kujumuika na familia.” Mama angemkumbusha kila mara.

“Mama, simu hii ina matumizi mengi. Huoni vile wanamuziki wanavyotumbuiza kwenye *YouTube*? Huoni wanasaraki na vioja vyao, hata nyimbo za dini ... Siku hizi kila kitu kinafanyika kwenye simu.” Timo angejitetea. “Hata kazi ni mumu humu. Ulimwengu umebadilika eti!” Timo angesisitiza.

Mienendo ya Timo ilizidi kumpa mama yake wasiwas. Baba yake naye, akaamua kutenga muda azungumze na mwanawe.

“Timo, huko mitandaoni mwingiako kuna faida gani ikiwa hamfanyi utafiti na kuvumbua mambo mapya? Ni hasara kubwa kuwa mtumizi tu.” Baba alimuasa. Timo aliinamisha kichwa na kuondoka pole pole hadi chumbani mwake. Haikumjia akilini kwamba ameshakuwa mraibu wa simu. Siku hiyo, hakutoka chumbani. Alishangazwa na malalamishi ya wazazi wake, kimbilio likawa ni marafiki aliowafahamu na wengine wengi asiowafahamu mtandaoni.

Simu ya mkononi ilimhini Timo mengi. Alikuwa katika ulmwengu wake. Alipitwa na mengi; alikosa kujumuika na vijana wenzake maabadini, michezoni na katika shughuli nyingine za vijana. Mambo aliyyoyatazama mtandaoni yalimpumbaza. Aliota usiku na mchana. Alijenga makasri hewani, akaingiwa na tamaa ya kutajirika haraka kutohana na visa alivyovisoma na video alizotazama. Kila uchao ungemsikia akiwasimulia rafiki zake jinsi alivytarajia kutajirika. Alijigamba, “Hivi karibuni nitatambulika kote. Nitakuwa mshawishi mkubwa ajabu kwenye tasnia ya mitandao ya kijamii. Nitapiga picha na kurekodi video za vichekesho na kutuma kwenye mitandao ya kijamii. Watu watazipenda na kuzisambaza picha na video zangu. Nitapata pesa nikiwa nimekaa hapa tu.”

Ndoto ya Timo ilibaki kuwa ndoto tu. Hakufanya lolote ili kuitimiza. Hata mpango aliokuwa nao wa kuweka picha na video mtandaoni haukutimia, akawa mtazamaji badala ya mshiriki. Habari za wengine mtandaoni zilizalisha kicheko kisichoeleweka. Kila aliywona Timo alidhani ni mwehu. Ilibidi familia yake kuingilia kati. Wazazi walitafuta mshauri. Baada ya mshauri kumkagua Timo, ilibainika kwamba alihitaji kupelekwa kwenye kituo cha kurekebishi tabia. Lilikuwa pendekezo zuri ila lingewagharimu wazazi wake Timo.

Timo hakushawishika na pendekezo la mshauri. Hata hivyo, baada ya ushauri wa wazazi na marafiki waliomjali, akakubali. Miezi mitatu baada ya Timo kuwa kituoni, ripoti walizozipata wazazi ziliikuwa chanya. Timo alikuwa tayari kufungua ukurasa mpya wa maisha yake.

- (a) ‘Matumizi ya simu bila tahadhari yana athari kwa mtumiaji.’ Thibitisha kwa hoja **tano** kutoka kwenye kifungu. (alama 5)

.....

- (b) Fafanua kwa **hoja nne**, juhudini zilizowekwa ili kumsaidia Timo kutoka kwenye tatizo lililomkabili. (alama 4)

.....

- (c) Eleza mtazamo wa:

(i) Wazazi kuhusu tabia ya Timo.

(alama 2)

.....

(ii) Timo kuhusu matumizi ya simu.

(alama 2)

.....

- (d) (i) Andika maana ya, ‘imekuteka nyara,’ kwa mujibu wa kifungu. (alama 1)

.....

(ii) Andika kisawe cha, ‘simanzi,’ kulingana na kifungu.

(alama 1)

.....

2. UFUPISHO

(Alama 15)

Soma kifungu kifuatacho kisha ujibu maswali.

Katiba ya Kenya imetua mwongozo kuhusu namna masuala ya kijamii yanavyopaswa kushughulikiwa kisheria. Mionganini mwa sheria hizo ni ile inayohusu suala la ugavi, umiliki na urithi wa mali katika jamii. Sheria hii inasisitiza pawe na usawa katika umiliki wa ardhi. Katika utekelezaji wa sheria hii, kipengele cha usawa wa kijinsia kimepewa kipaumbele katika katiba Sura ya 5, Kipengele cha 1(f). Kipengele hiki kinalekeza kumalizwa kwa ubaguzi wa kijinsia katika jamii. Licha ya sheria kuwa bayana, baadhi ya wanawake nchini Kenya wamenyimwa haki ya kurithi ardhi na mali kutoka kwa wazazi wao. Hili linadhahirika kutokana na mizozo ya mara kwa mara inayoshuhudiwa na kuripotiwa katika vyombo nya habari.

Imani za kitamaduni zimechangia hali hii inayomnyima mwanamke nafasi ya kumiliki, kusimamia na kudhibiti mashamba na aina nyingine za mali katika jamii. Mathalani, ripoti iliyotolewa na Shirika la *Human Rights Watch*, inaangazia kauli za baadhi ya wanajamii kuhusu umiliki wa mashamba. Kulingana nao, mwanamume ndiye mwenye mamlaka katika ndoa, hivyo ndiye anayepaswa kumiliki mali, yakiwemo mashamba. Katika hali hii, ni dhahiri kuwa mwanamke hubakia tu kuiongezea thamani mali hiyo, ama kwa kulima, au kushiriki katika shughuli nyingine za kuzalisha mali.

Suala la mwanamke kutomiliki mali linaongozwa na imani kuwa mtoto wa kike huolewa huku wa kiume akibaki. Inaaminika kwamba, huko anakokwenda, mtoto wa kike atafaidika kwa shamba la mumewe. Hivyo, akimiliki shamba la wazazi, atanufaika maradufu. Kwa upande mwingine, mtoto wa kiume asipomiliki na kudhibiti mali kwao, huenda akahisi kuwa amedhulumiwa.

Juhudi za wanawake za kupigania umiliki wa mashamba zinakabiliwa na changamoto anuwai. Wapo wanawake wengine wanaoogopa kutoa sauti kuhusu hali ya kunyimwa haki ya kurithi kwa kuchelea kunyanyaswa zaidi. Baadhi yao hawana ufahamu kuhusu haki zao za kurithi ardhi na mali. Huenda pia walinyimwa nafasi ya kupata elimu. Hata wale walio na ufahamu, hukabiliwa na gharama ya kuwasilisha kesi kortini. Haya husababishwa, ama na ada ya wakili, au umbali wa taasisi za kisheria kutoka kwa wahusika.

Isitoshe, migogoro ya kifamilia wakati mwingine huchelewesha utekelezaji wa uamuzi wa mahakama. Itokeapo kwamba, mmoja wa wanafamilia atapinga uamuzi wa mahakama kuhusu ugavi wa mali, huenda mhusika akahitajika kukata rufaa na kuafikiana. Si ajabu kwamba kesi nyingi kuhusu umiliki wa mali na mashamba zimeselelea mahakamani bila kukatiwa hukumu.

Ipo haja ya wanajamii katika ngazi zote kuweka mikakati ifaayo kuhakikisha kwamba mwongozo unaotolewa kuhusu umiliki wa mashamba na mali umetekelizwa. Hususan viongozi

na wanajamii walio na mamlaka ya kuendeleza utekelezaji wa sera wanahitaji kufanya kazi bega kwa bega na wanajamii mashinani ili kuzuia dhuluma katika ugavi wa mali na mashamba. Taasisi na mashirika yanayohusika na masuala ya kisheria na kijamii yawaelimishe na kuwahamasisha rai a kuhusu kutobagua mtoto katika kurithi na kumiliki mali.

- (a) Fupisha ujumbe wa aya tatu za kwanza.
(Maneno 90)

(alama 8)

Matayarisho

Nakala Safi

- (b) Fafanua masuala ambayo mwandishi anaibua katika aya tatu za mwisho.
(Maneno 70) (alama 7)

Matayarisho

Nakala Safi

3. MATUMIZI YA LUGHA

(Alama 40)

- (a) Sauti /b/ katika neno: **bora** ni kipasuo cha midomoni. Andika sifa mbili za sauti iliyoandikwa kwa herufi nzito.
ng'oa (alama 1)
-
.....

- (b) Bainisha silabi katika neno lifuatalo: (alama 1)

tunza.....

- (c) Ainisha mofimu katika neno lifuatalo: (alama 2)

mlizoleta

.....
.....

- (d) Andika sentensi ifuatayo upya kwa kubadilisha neno lililopigiwa mstari kuwa nomino. (alama 2)

Barabara nzuri ziliufanya mji **uvutie**.

.....
.....

- (e) Andika upya sentensi ifuatayo ukitumia ki ya masharti. (alama 2)

Juma angekamilisha mradi huo mapema, angekihakikishia kijiji chake usalama wa chakula.

.....
.....

- (f) Akifisha sentensi ifuatayo: (alama 2)

ajabu mwezi wa januari una mvua

.....
.....

- (g) Ainisha maneno katika sentesi ifuatayo: (alama 1)

Mwenye bidii atatuzwa hadharani.

.....
.....

- (h) Andika sentensi ifuatayo katika wakati uliopita hali timilifu. (alama 2)

Vyumba katika bweni lile vinapakwa rangi.

.....
.....

- (i) Bainisha kirai kivumishi na kirai elezi katika sentensi ifuatayo: (alama 1)

Mwanafunzi yule mwadilifu alifika mapema mno.

.....
.....

- (j) Andika sentensi ifuatayo katika hali ya ukubwa. (alama 1)

Barabara hizi zilikarabatiwa mwaka jana.

.....
.....

- (k) Bainisha matumizi mawili ya -po- katika sentensi ifuatayo: (alama 2)

Maria hushangiliwa sana anapoimba.

.....
.....

- (l) Andika upya sentensi zifuatazo kulingana na maagizo.
- (i) Wanakijiji walifika kwa wakati kuzoa taka.
Gari la kubeba taka lilichelewa.
Unganisha kwa kutumia 'ingawa'. (alama 2)
-
.....
- (ii) Katana alichukua stakabadhi zote zilizohitajika, akazitia kwenye faili.
Kanusha. (alama 2)
-
.....
- (iii) Rita alimrai Waridi amfunze kucheza kandanda.
Tumia kisawe cha neno lililopigwa mstari. (alama 1)
-
.....
- (m) Tunga sentensi yenye vishazi viwili huru. (alama 2)
-
.....
- (n) Kiambishi wa katika kitenzi : **wanasaidia**, kinaonyesha mtenda. Tunga sentensi yenye kiambishi **ku** cha yambwa. (alama 2)
-
.....
- (o) Andika upya sentensi zifuatazo kwa kuzingatia maagizo.
- (i) Helikopta iliyobeba wanajeshi hao ilipaa angani saa tano asubuhi. (alama 2)
Andika kinyume cha maneno yaliyopigiwa mstari.
-
.....

- (ii) Vyumba vya kurekodia nyimbo vina mwangwi.
Andika katika umoja.

(alama 2)

- (iii) Kanini aliwapikia pilau watoto wa Aisha.
Anza kwa: Watoto ...

(alama 2)

- (p) **Angua** ni tendo la kutoa matunda mtini, **angua** pia ni:

(alama 2)

- (q) Tunga sentensi ukitumia **kwa** kuonyesha nia.

(alama 2)

- (r) Nomino **bidi** imo katika ngeli gani?

(alama 1)

- (s) Robota ni kwa pamba, tita ni kwa _____ na _____ ni kwa
blanketi.

(alama 2)

- (t) ‘Haba na haba hujaza kibaba’ ni methali inayotumiwa kuonyesha umuhimu wa
kuthamini na kuvihifadhi vitu vichache tulivyo navyo kwa kuwa vikiwekwa pamoja
huwa vingi, vikakidhi haja.

Andika methali unayoweza kutumia kumhimiza mwenzako kutenda mambo mazuri.

(alama 1)

4. ISIMUJAMII

(Alama 10)

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.

Msemaji 1: Hii ni *booster* inayotolewa ili kuimarisha kinga dhidi ya virusi hivi. Je, ulipata dozi ya kwanza na ya pili?

Msemaji 2: Naam, zote mbili.

(a) Bainisha sajili ya mazungumzo haya. (alama 1)

(b) Eleza sifa **tatu** za sajili hii kwa kurejelea makala haya. (alama 3)

(c) Eleza sifa nyingine **sita** ambazo hutambulisha sajili ya aina hii. (alama 6)

HUU NDIO UKURASA WA MWISHO ULIOPIGWA CHAPA.

317136

Kenya Certificate of Secondary Education, 2023
102/2

102/3

KISWAHILI

FASIHI

Karatasi ya 3

Nov. 2023 – Muda: Saa 2½

Serial No.

20389253

Jina: Nambari ya Mtahiniwa:

Sahihi ya mtahiniwa: Tarehe:

Maagizo

- (a) Andika jina lako na nambari yako ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- (b) Tia sahihi yako kisha uandike tarehe ya mtihani katika nafasi ulizoachiwa hapo juu.
- (c) Jibu maswali **manne** pekee.
- (d) Swali la **kwanza** ni la **lazima**.
- (e) Maswali hayo mengine matatu yachaguliwe kutoka sehemu **nne** zilizobaki; yaani: Ushairi, Riwaya, Tamthilia, Hadithi Fupi na Fasihi Simulizi.
- (f) Usijibu maswali **mawili** kutoka **sehemu moja**.
- (g) Majibu yote **lazima** yaandikwe kwa lugha ya Kiswahili.
- (h) Majibu yote **sharti** yaandikwe kwenye nafasi ulizoachiwa katika kijitabu hiki cha maswali.
- (i) **Karatasi hii ina kurasa 20 zilizopigwa chapa.**
- Watahiniwa ni lazima wahakikishe kwamba kurasa zote za karatasi hii zimepigwa chapa sawasawa na kuwa maswali yote yamo.**

Kwa Matumizi ya Mtahini Pekee

Swali	Upeo	Alama
1	20	
	20	
	20	
Jumla	80	

SEHEMU A: USHAIRI

1. Lazima

Soma shairi lifuatalo kisha ujibu maswali.

1. Hima nakuja jamani, muanga kuwatolea,
Kwani ninayo imani, ni wengi wamepotea,
Kwa hiyo nawaombeni, niruhusuni kwongea,
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.
2. Elimu yawatolea, mwajua ni kitu gani,
Elimu ukipokea, utakuwa thawabuni,
Kitu gani nasemea, fikirini jijibuni,
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.
3. Kaya unapoachia, unaingia shuleni,
Jama mkifkiria, kweli huko ni kazini,
Hesabuni waingia, na kusoma nyingi fani,
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.
4. Tangu ukiwa nyumbani, elimu unaanza,
Kule kunawa usoni, nalo somo angalia,
Kuna mafunzo jandoni, na huko kumbini pia,
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.
5. Unapotoka shuleni, ulimwenguni wangia,
Usipofunzwa nyumbani, utafunzwa na dunia,
Je humo elimuni? jaribu kuniambia,
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.
6. Kwiba nako kizoea, jela ni kwako nyumbani,
Maisha hukuzoea, si tabu ni kitu gani?
Hayo sijayakosea, kama si somo semenii,
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.
7. Hutakuwa na fitina, ukiwa safi rohoni,
Hutathaminika sana, uwapo wa kurubuni,
Nambieni la maana, siyo elimu jamani?
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.
8. Ujiweke ulevini, tabuni waogelea,
Magomvi bila kiini, yafaa nini ongea,
Na ukiwa ugenini, soni hutajionea?
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.

9. Niwapo ufukarani, mawazo hunifuata,
Wapi nitie mpini, cha tumboni kukipata,
Hapo nimo mafunzoni, uvivu nini waleta,
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.
10. Mambo mengi mumepata, kwa hiyo angalieni,
Jaribuni kuyafata, muyatie akilini,
La maana hukupata, usitie maanani,
Elimu nawambieni, kwamba haina kikomo.

(D.P.B. Massamba)

- (a) Fafanua kwa **hoja sita**, mtazamo wa nafsineni kuhusu elimu kwa mujibu wa shairi hili. (alama 6)
- (b) Bainisha vipengele vifuatavyo vya kimtindo katika ubeti wa tano. (alama 1)
 (i) tanakuzi (alama 1)
 (ii) tashihisi
- (c) Eleza muundo wa shairi hili. (alama 4)
- (d) Fafanua mbinu **mbili** ambazo mshairi ametumia kutosheleza mahitaji ya kiarudhi kutoka ubeti wa sita hadi wa kumi. (alama 4)
- (e) Bainisha toni katika shairi hili. (alama 2)
- (f) Andika **ubeti wa kwanza** katika lugha ya nathari. (alama 2)

SEHEMU B: RIWAYA

A. Matei: *Chozi la Heri*

Jibu swali la 2 au la 3.

2. "... alitaka kudakiza ...lakini alijiasa. Hakukuwa na haja ya kuonyesha donda hili kwa viumbe ambaao hawana imani."
- (a) Eleza muktadha wa dondo hili. (alama 4)
 - (b) Fafanua sifa **sita** za viumbe wanaorejelewa katika dondo hili kwa mujibu wa muktadha huu. (alama 6)
 - (c) Kwa kurejelea hoja **kumi** kutoka kwenye riwaya hii, jadili madonda ya anayejiasa. (alama 10)
3. Jadili nafasi ya mwanamke katika kuendeleza ukiukaji wa haki za kibinadamu katika riwaya ya *Chozi la Heri*. (alama 20)

SEHEMU C: TAMTHILIA

T. M Arege: Bembea ya Maisha

Jibu swali la 4 au la 5.

4. (a) "...usitake sana kuhoji alacho kuku. Utachafukwa roho umchukie kuku bure. Wala usitake kujua nyuki ameitengenezea nini asali. Hutaila"
- (i) Eleza muktadha wa dondoo hili. (alama 4)
- (ii) Bainisha toni katika dondoo hili. (alama 2)
- (iii) Tambua aina mbili za taswira katika dondoo hili. (alama 2)
- (iv) Fafanua umuhimu wa anayeambiwa maneno haya katika kuijenga tamthilia ya *Bembea ya Maisha*. (alama 6)
- (b) Kudumu kwa asasi ya ndoa kunategemea juhudzi za wahuksika. Thibitisha kauli hii kwa kurejelea ndoa ya Yona na Sara katika tamthilia ya *Bembea ya Maisha*. (alama 6)
5. (a) *Soma dondoo lifuatalo kisha ujibu maswali.*
 Sara: Mimi ninashukuru kwa hawa alionipa Mungu. Nikitaka zaidi nitakuwa mchache wa shukrani. (*Kimya*.) Dina, nimesemwa sana na kutukanwa kwa sababu ya hawa wasichana wangu. Wewe unajua yote yaliyosemwa, hadharani na faraghani. Si makanisani, si magengeni. Leo nikiviona vitoto hivi vilivyocheckwa na kusimangwa jana, vikijiendeshea mambo yao, ninaridhika moyoni. Hata nikiitwa nitaondoka nikiwa nimeridhika. (*Anatokwa machozi*.)
- (i) Changanua maudhui katika dondoo hili. (alama 3)
- (ii) Bainisha toni katika dondoo hili. (alama 2)
- (iii) Tambua mbinu **tatu** za lugha ambazo zimetumiwa katika dondoo hili. (alama 3)
- (b) Jadili jinsi suala la utu linavyoshughulikiwa katika tamthilia ya *Bembea ya Maisha*. (alama 12)

SEHEMU D: HADITHI FUPI

D.M. Lutomia na P. Muthama (Wah.): *Mapambazuko ya Machweo na Hadithi Nyingine*

Jibu swali la 6 au la 7.

6. P. K. Kyovi: “*Kila Mchezea Wembe*”

- (a) “... ni mtoto mdogo hapa alipo lakini ameneemekewa na mengi. Akili nyepesi masomoni yenye kunata mafunzo kuliko sumaku, urembo usiomithilika na ni mwenye kuuthamini utu wa mtu.”
- (i) Eleza muktadha wa dondo hili. (alama 4)
- (ii) Fafanua umuhimu wa mbinu **mbili** za kimtindo zilizotumiwa katika dondo hili. (alama 4)
- (iii) Eleza sifa **nne** za mrejelewa katika dondo hili. (alama 4)
- (b) Matumizi ya pombe yana athari hasi katika jamii. Thibitisha kauli hii kwa kurejelea hadithi, “*Kila Mchezea Wembe.*” (alama 8)

7. (a) Suala la umaskini limejitokeza katika hadithi, “*Pupa.*” Thibitisha. (alama 10)

- (b) “Uwajibikaji katika jamii unachangia kuboresha maisha.” Fafanua kauli hii kwa kurejelea hadithi, “*Ahadi ni Deni.*” (alama 10)

SEHEMU E: FASIHI SIMULIZI

8. (a) *Soma hadithi ifuatayo kisha ujibu maswali.*

Hapo zamani za kale katika ujirani wa kijiji cha Tulia paliishi zimwi kubwa ajabu. Zimwi hilo lilikuwa la kutisha. Lilikuwa na jicho moja kipajini na jingine kisogoni. Amini usiamini, zimwi hilo pia lilikuwa na mikono mitatu na miguu minne. Laiti ungeliona! Zimwi hilo liliwahangaisha wanakijiji wa kijiji cha Tulia kila uchao. Wakati mwingine lilivamia na kubugia watu na mifugo wao. Zimwi liliendelea na tabia hii na kuwameza wanakijiji wote isipokuwa Doti. Hivi Zimwi hili lilikuwa halishibi?

Doti alikuwa mfupi kama nyundo na mwembamba kama sindano. Pengine ndio maana zimwi halikudiriki kumtia kiganjani. Watu wote walipomezwa, Doti alijua kuwa wenzake wameshanyolewa na sharti atie chake maji. Alichonga kijiti kigumu chenyencha kali.

Siku ya siku iliwadia. Zimwi lulinusa na kunasa harufu ya Doti kwa mba-a-a-li. Lilikwenda moja kwa moja hadi kijijini. Lilimtafuta Doti kila mahali. Doti alipoliona zimwi, alipiga moyo kondе na kulikabili.

“Liwalo na liwe. Nitapigana nalo!” Doti alijisemea.

Doti alikuwa mwenye moyo wa simba. Alinyemelea chini ya tumbo la zimwi na kulidunga kwa kile kijiti alichokichonga. Tumbo la zimwi lilipasuka na wanakijiji wote pamoja na mifugo wao walitoka wakiwa hai. Doti alifurahi ghaya ya kufurahi. Wanakijiji walimwimbia nyimbo za kumsifu. Hadithi yangu imeishia hapa.

- (i) Ainisha ngano hii kwa kuzingatia kipengele cha wahusika. (alama 2)
- (ii) Fafanua mbinu **nane** za kimtindo ambazo fanani ametumia katika uwasilishaji wake. (alama 8)
- (b) Wewe ni miiongoni mwa wanaotambiwa ngano ya aina hii. Fafanua mambo **sita** ambayo wewe na wenzako mnawenza kuchangia ili kufanikisha uwasilishaji wa utambaji. (alama 6)
- (c) Fafanua mikakati **minne** ambayo jamii inaweza kutumia ili kudumisha kipera hiki. (alama 4)